

Mahbuba QARSHIYEVA,

Guliston shahridagi Prezident maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

E-mail: qarshiyevamahbubaa@gmail.com

GulDU professori, f.f.d M.Mamatqulov taqrizi asosida

THE CONTRIBUTION OF THE TEXTUAL SCHOLAR TO THE FIELD OF LITERARY STUDIES

Annotation

The article is dedicated to the research of the scientific observations and practical works of Vahob Rahmonov, an accomplished representative of the Sirdarya School of Literary Studies, a source scholar, textologist, literary critic, translator, Methodist scientist. It aims to evaluate the achievements of the scientist in this field, the service of the textologist-researcher in our national literature and analyzes the above.

Key words: source scholar, text scholar, literary scholar, translator, text, critical text, Navoi studies, Babur studies.

ВКЛАД УЧЁНОГО ТЕКСТОЛОГА В ОБЛАСТЬ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

Аннотация

Статья посвящена изучению научных наблюдений и практической деятельности Вахоба Рахмонова – видного представителя сырдарьинской школы литературоведения, источниковедения, текстолога, литературоведа, переводчика, ученого-методиста. Она направлена на оценку достижений ученого в этой области, заслуги текстолога-исследователя в нашей отечественной литературе и анализирует изложенное.

Ключевые слова: источниковед, текстовед, литературовед, переводчик, текст, критический текст, навоиведение, бабуроведение.

MATNSHUNOS OLIMNING ADABIYOTSHUNOSLIK SOHASIGA QO'SHGAN HISSASI

Annotatsiya

Maqola Sirdaryo adabiyotshunoslik maktabining yetuk vakili manbashunos, matnshunos, adabiyotshunos, tarjimon, metodist olim Vahob Rahmonovning matnshunoslik sohasida qilgan ilmiy kuzatuvlari, amaliy ishlari tadqiqiga bag'ishlangan. Unda olimning mazkur sohadagi yutuqlari, matnshunos-tadqiqotchining milliy adabiyotimizdagi xizmatini baholashga qaratilgan va yuqoridagilar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: manbashunos, matnshunos, adabiyotshunos, tarjimon, matn, tanqidiy matn, navoiyshunoslik, boburshunoslik.

Kirish. Ma'lumki, keyingi yillarda mumtoz asarlarimizni, boy ma'naviy merosimizni tahlil va talqin etish, uni har tomonlama o'rganish hukumat tomonidan qayta ko'rib chiqildi va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 10-fevraldagi "Qadimiy yozma manbalarni saqlash va tadqiq etish tizimini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-126-son qarori ayni shu masalani qamrab oldi [<https://lex.uz/uz/docs/-5854226>].

Qarorning mazmuniga e'tibor qaratamiz: "So'nggi yillarda mamlakatimizda O'zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazi, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazlari hamda O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi faoliyatining tashkil etilishi o'zbek zaminida tavallud topib, ilmiy faoliyat olib borgan buyuk alloma va mutafakkirlar merosini ilmiy tadqiq etish va uning natijalaridan amaliy foydalanish jarayonida yangi bosqichni boshlab berdi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyotining bugungi bosqichida ulug' alloma va mutafakkirlarimizning ko'plab bebaho asarlarini, noyob yozma manbalarni saqlash, o'rganish va kelajak avlodga bezavol yetkazish borasidagi ishlarni yanada jadallashtirish muhim ahamiyat kasb etadi". Albatta, bugun ajdodlarimiz qoldirgan boy tarixiy merosimizni, ilmiy manbalarimizni o'rganishimiz dolzarb muammolardan biri. Lekin, eng asosiy masala ana shu manbalarni o'rganuvchi yosh mutaxassislarining kamligida. Shunday ekan, bu soha bo'yicha uzoq yillar mehnat qilgan ustoz olimlar ilmiy faoliyati bilan yaqindan tanishmay turib sohani o'rganish ham to'laligicha o'zini oqlamaydi, nazarimizda. Ana shunday zabardast olimlarimizdan biri – Vahob Rahmonov hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tekstologiya (matnshunoslik)ning nazariy jihatlarini dunyo adabiyotshunosligida ham atroflicha tadqiq etilgan. Jumladan, D.S.Lixachev ilmiy kuzatishlari bunga yorqin misol bo'la oladi [Лихачев Д.С. Текстология. Краткий очерк. – М., – Л., Наука, 1964].

Bundan tashqari bu ilmiy yo'nalishda o'zbek matnshunoslaridan Porso Shamsiyev, Alibek Rustamov, Abduqodir Hayitmetov, Saidbek Hasanov, Suyi

ma G'aniyeva, Nasimxon Rahmonov, Qosimjon Sodiqov, Vohid Zohidov, Shuhrat Sirojiddinov kabilar jiddiy ishlar amalga oshirgan. Biroq, Vahob Rahmonovning matnning nazariy jihatlarini haqidagi qarashlari yuqoridagilardan o'zining ilmiy-ommabopligi, tanqidiy ruhning kuchliligi hamda ko'proq badiiy asarlarning matniga diqqat qaratganligi bilan ajralib turadi. Xususan, olimning fikriga ko'ra matnshunos:

Birinchiidan, qo'lyozmani to'g'ri o'qiy olishi;

Ikkinchiidan, diniy bilimga ega bo'lishi;

Uchinchiidan, mumtoz adabiyot bilimdoni bo'lishi va matn mazmuniga e'tibor berishi;

To'rtinchiidan, eski o'zbek yozuvi va tilini bilishi;

Beshinchiidan, mumtoz asarlar lug'atidan chuqur xabardor bo'lishi;

Oltinchiidan, aruz ilmini yaxshi bilishi;

Yettinchiidan, badiiy san'atlardan xabardor bo'lishi;

Sakkizinchiidan, qofiya ilmini chuqur anglashi;

To'qqizinchiidan, matnchi va matn muharriri barcha matnlarni nashrdan avval sinchikovlik bilan qayta o'qib chiqishi lozimligi uqitiriladi [Rahmonov V. Mumtoz so'z bahsi

(Ocherklar, maqolalar, hujjatli latifalar). – T., Adabiyot, 2022 (528 bet).

Kuzatishlarimizga ko'ra olimning faoliyatida yuqoridagilardan oltinchi punktni kuzatmadik. Buning sababi sifatida olim ayni shu soha bilan shug'ullanmaganligi bo'lishi mumkin. Aruz ilmi olimning qolgan ishlarida ham deyarli ko'zga tashlanmaydi.

V.Rahmonning matnshunoslik nazariyasiga oid qarashlari yuqoridagilarda o'z aksini topgan bo'lib, olim asosan, mana shu jihatdan matn ustida ishlaydi. Chunonchi, "Mumtoz so'z bahsi" kitobining "Matnshunosligimizning dolzarb masalalari" qismidagi quyidagi fikrlarga diqqat qilamiz: "Matnchi ma'suliyati mumtoz asarlarning mumtozlik darajasini hozirgi yozuvdagi nusxada saqlash bilan belgilanadi" [Rahmonov V. Mumtoz so'z bahsi (Ocherklar, maqolalar, hujjatli latifalar). – T., Adabiyot, 2022. 18-bet]. Bu o'rinda mazkur qarash olimning matn borasidagi qarshlarini, nazarimizda, deyarli aks ettirgan. Shu bilan birga olimning matn borasidagi amaliy faoliyati tahsinga loyiq, chunki amaliyotsiz nazariya bo'lishi mumkin emas.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot obyekti sifatida Vahob Rahmonovning matnshunoslik borasidagi eng yirik tadqiqoti "Mumtoz so'z sehri" [Rahmonov V. Mumtoz so'z sehri. – T., O'zbekiston, 2015 (438 bet).] hamda "Mumtoz so'z bahsi" kitoblari [Rahmonov V. Mumtoz so'z bahsi (Ocherklar, maqolalar, hujjatli latifalar). – T., Adabiyot, 2022 (528 bet)] olindi. Tadqiqot mavzusini yoritishda tasniflash, tavsiflash, qiyoslash, kompleks va kontekstual tahlil usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Avvalo, olimning qisqacha biografiasini bilan tanishsak, Vahob Rahmonov 1940-yil 12-aprelda Tojikiston Respublikasi, Xo'jand tumani, Yova qishlog'ida tug'ilgan. U manbashunos, matnshunos, adabiyotshunos, tarjimon, metodist olim. 1958-1963-yillarda Xo'jand pedagogika institutining Tarix-filologiya fakultetini tugatgan. 1965-1968-yillarda Samarqand davlat universiteti aspiranturasida o'qigan. Mana shu o'rindan boshlab olimning ilm olamiga kirib kelganligini kuzatish mumkin.

Birinchi, Samarqand hamda Xo'jand viloyatlari ikki tilda – o'zbek va tojik tillarida gaplashadigan xalqlardan iborat. Bu olim uchun mana shu muhitda bu tillarni mukammal bilish imkonini yaratgan.

Ikkinchi muhim jihat, olimning adabiyotshunoslikning ulkan maktablaridan biri – Samarqand adabiyotshunoslik maktabining vakili ekanligida. Olim u yerda akademik Vohid Abdullayev, Boturxon Valixojayev kabi yetuk ilm ahlidan saboq olgan. Shundan so'ng, 1968-yil V.Abdullayev rahbarligida "Sa'diy Sheroziy "Guliston"ning o'zbekcha tarjimalari" mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini yoqlagan. 1963-1976-yillarda Xo'jand davlat pedagogika institutida o'qituvchi (1963-1965), katta o'qituvchi (1968-1970), dotsent (1970-1976) vazifalarida ishlagan. 1977-1986-yillarda O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot institutida katta ilmiy xodim bo'lgan. 1986-2004-yillarda Guliston davlat universiteti O'zbek adabiyoti kafedrasida dotsenti vazifasida xizmat qilgan. 2005-yildan 2018-yilgacha erkin ijodkor bo'lgan. 2018-yildan to 2020-yil sentabrgacha Guliston davlat universiteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti, 2020-yilning sentabridan hozirgacha O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dotsenti lavozimlarida faoliyat yuritib kelmoqda [Guliston davlat universiteti qomusi. (M.Xodjiyev, R.Mahmudov, H.Mirhaydarov) – T., Mumtoz so'z, 2020. 238-bet.].

Kuzatishlarimizga ko'ra Vahob Rahmonov ilmiy faoliyatini biz shartli ravishda quyidagicha guruhladik:

Matnshunoslik faoliyati.

Tarjimachilik faoliyati.

Lug'atchilik faoliyati.

Adabiyotshunoslik faoliyati. (Mazkur guruhning o'zi uch qismdan iborat):

Olimning navoiyshunoslik faoliyati;

Olimning boburshunoslik faoliyati;

Olimning mumtoz poetikaga oid faoliyati.

Tabdilchilik faoliyati.

Vahob Rahmonovning filologiya sohasida amalga oshirgan eng yirik faoliyatlaridan biri bu – matnshunoslik borasidagi ishlaridir. Olimning bu boradagi eng yirik tadqiqoti "Mumtoz so'z sehri" [Rahmonov V. Mumtoz so'z sehri. – T., O'zbekiston, 2015 (438 bet).] hamda "Mumtoz so'z bahsi" kitoblarida aks etgan [Rahmonov V. Mumtoz so'z bahsi (Ocherklar, maqolalar, fiqralar, hujjatli latifalar). – T., Adabiyot, 2022 (528 bet)]. Avvalo, olimning bu boradagi ishlarini ikki yo'nalishga bo'lib o'rganish mumkin.

Birinchi yo'nalish: matnshunoslik (tekstologiya)ning nazariy masalari tadqiqi.

Ikkinchi yo'nalish: ayni shu sohaning amaliyot qirralari tadqiqi hisoblanadi.

V.Rahmon faoliyatining katta qismi aynan matndagi nuqsonlarni tuzatish bilan belgilanadi. Bu olimning shu soha bilimdoni va zakoligidan dalolatidir. Kitobning "Zahiriddin Muhammad Bobur" qismida "Bot"mi yoxud "bat"mi? nomli maqola o'rin olgan. V.Rahmon tayyorlagan "G'aribing andijoniydur" kitonidan quyidagi misrani keltiramiz:

G'ogil o'lma, ey soqiy, gul chog'in g'animat tut,

Vaqt aysh emas boqiy, ol chog'ir, bat tut.

[Zahiriddin Muhammad Bobur. G'aribing andijoniydur. Saylanma she'rlar.

(Nashrga tayyorlovchi, so'zboshi va lug'at muallifi Vahob Rahmonov). – T., Sharq. 2008].

Mazkur misra nuqsonlari tuzatilishini olim shunday izohlaydi: "Insof bilan aytganda, "erur" so'zi barcha qo'lyozmalarga mosdir. Biroq poetik an'analar va hayotiy mantiqqa ziddir. Shuning uchun men 2007 va 2008-yillarda "erur" o'rniga "emas" so'zini kiritganman. Aslida, esa tag'in bir o'zgartish kiritish lozim: "bot" (tez, darhol) so'zi "bat" (o'rdak shaklidagi qadah)ga aylantirmog'i kerak. Buning sababi, isboti, dalili – ikkita: boshqa barcha nashrlarda shu so'zda qofiya buzilgan: kuzataylik: g'animat – bot – himmat – saodat – himoyat. Ko'rinyaptiki, bu qofiyalar shodasida "bot" jaranglamayapti. Qofiya islohi uchun "bot" "bat"ga keltiriladi. Ikkinchi, chog'ir – may. Muallif may talab qilayapti-yu, matnda idish yo'q. "Bat" esa qadahdir. Shu ma'noda ham, mazmun uzviyligi "bot"ni "bat" tarzida isloh qilishimizni oqlaydi"[Rahmonov V. Mumtoz so'z bahsi. – T., Adabiyot, 2022. 380-bet.]".

Bu o'rinda olimning chuqur nigoh egasi ekanligi, matnga jiddiy tanqidiy ruh bilan yondashishi hamda talabchan ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi.

Xulosa va takliflar. Umuman olganda, manbashunos, matnshunos, adabiyotshunos, tarjimon Vahob Rahmonov Sirdaryo adabiyotshunoslik maktabining yetuk vakili hisoblanib, olimning ilmiy kuzatuvlari milliy adabiyotimizning matn bilan bog'liq kemtignini to'ldirganligini alohida etirof etish maqsadga muvofiq. Olimning asosiy ilmiy faoliyati matnshunoslik hisoblanadi-da, biroq V.Rahmon adabiyotshunoslikning mumtoz adabiyot bilan bog'liq deyarli barcha sohalar bilan shug'ullangan. Keyingi tadqiqotlarimizda mana shu masalalar borasida fikrlarimizni bayon qilamiz.

ADABIYOTLAR

1. Guliston davlat universiteti qomusi. (M.Xodjiyev, R.Mahmudov, H.Mirhaydarov) – T., Mumtoz so'z, 2020. 238-bet.

2. <https://lex.uz/uz/docs/-5854226> Qarang: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 10-fevraldagi "Qadimiy yozma manbalarni saqlash va tadqiq etish tizimini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-126-son qarori.
3. Rahmonov V. Mumtoz so'z bahsi (Ocherklar, maqolalar, fiqralar, hujjatli latifalar). – T., Adabiyot, 2022 (528 bet).
4. Rahmonov V. Mumtoz so'z sehri. – T., O'zbekiston, 2015 (438 bet).
5. Zahiriddin Muhammad Bobur. G'aribing andijoniydur. Saylanma she'rlar. (Nashrga tayyorlovchi, so'zboshi va lug'at muallifi Vahob Rahmonov), - T., Sharq. 2008. (260 bet)
6. Лихачев Д.С. Текстология. Краткий очерк. – М, – Л., Наука, 1964.(106 стр)
7. Rahmonov V. O'zbek klassik adabiyoti asarlari uchun qisqacha lug'at.- T., O'qituvchi, 1983 (200 bet)
8. Rahmonov V. She'r san'atlari. – T., Yozuvchi, 2001 (72 bet)
9. Hayitmetov A. Matnshunoslik muammolari. Sharq yulduzi. 1982. № 3 169 b
10. Habibullayev A. Adabiy manbashunoslik va matnshunoslik. – T., Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, 2000 (155 bet)